

1. ΣΤΟ ΕΡΓΟΤΑΞΙΟ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

Μέσο: . . . . . ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ_Β2

Ημ. Έκδοσης: . . . 22/09/2024 Ημ. Αποδελτίωσης: . . . 22/09/2024

Σελίδα: 11

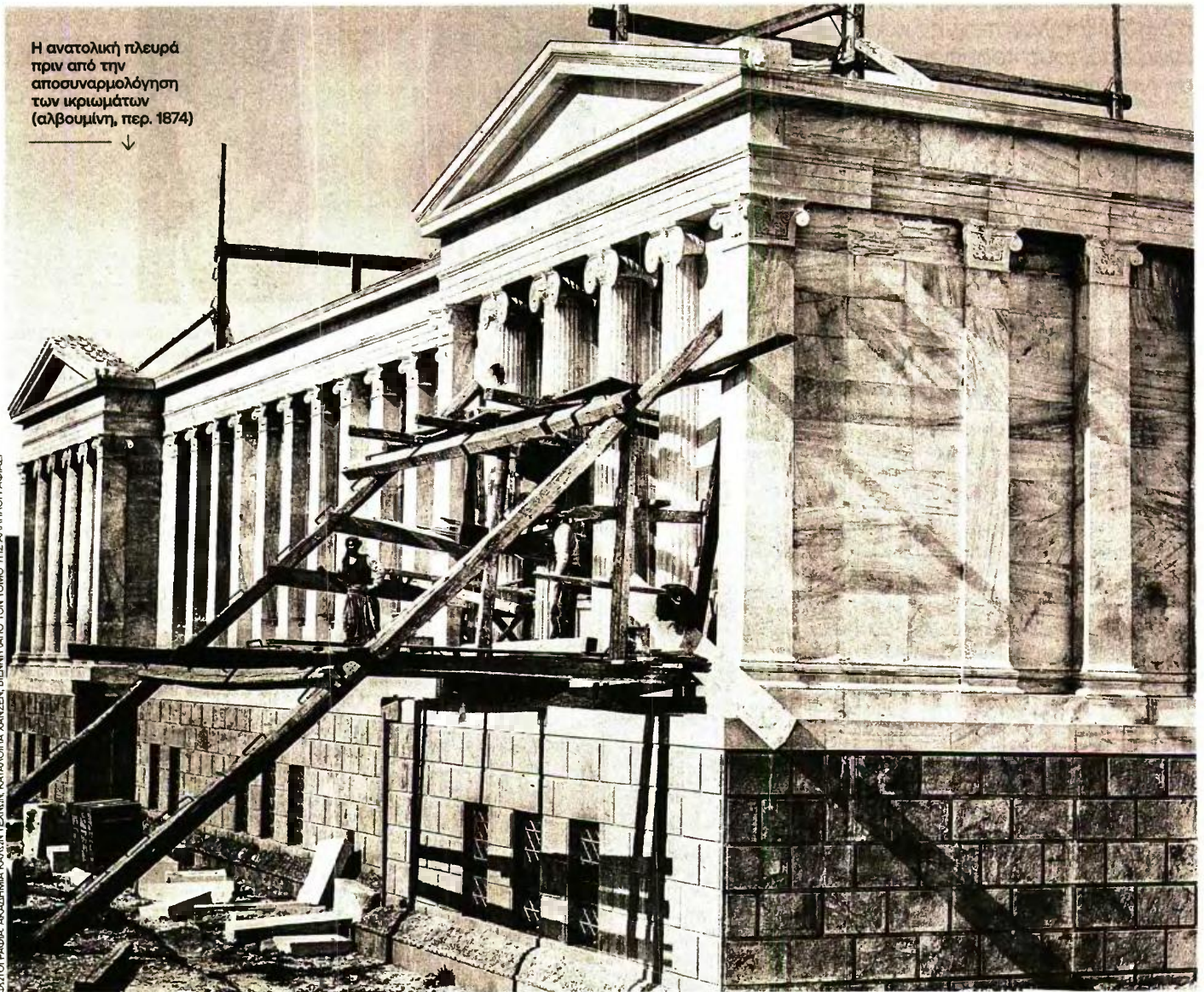
ΒΙΒΛΙΑ

Στο εργοτάξιο της Ακαδημίας Αθηνών

ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΧΑΝΣΕΝ ΚΑΙ ΕΡΝΣΤ ΤΣΙΛΛΕΡ
ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΟΥΝ ΜΕΤΑΞΥ ΒΙΕΝΝΗΣ
ΚΑΙ ΑΘΗΝΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ,
ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΝΕΓΕΡΣΗ ΕΝΟΣ
ΤΟΠΟΣΗΜΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑΣ

Σ. 14-15

Η ανατολική πλευρά
πριν από την
αποσυναρμολόγηση
των κριωμάτων
(αλβουμίνη, περ. 1874)

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

Η Ακαδημία και άλλες μικρές και μεγάλες ιστορίες

Πολύτιμο τεκμήριο της αρχιτεκτονικής ιστορίας της Αθήνας αλλά και της πολιτικής και κοινωνικής ζωής στα τέλη του 19ου αιώνα, οι επιστολές που αντάλλαξαν ο Θεόφιλος Χάνσεν με τον Ερνστ Τσίλλερ εκδίδονται για πρώτη φορά στα ελληνικά

της Λαμπρινής Κουζέλη

«**Ε**χομει τρομερές ζέστες και μεγάλη λειψιδρία. Από τις δώδεκα το μεσημέρι μέχρι τις τρεις περίπου, είναι εξαιρετικά οδυνηρό να κάθεται κανείς μπροστά στο σχεδιαστήριο, και μόνο η αίσθηση του χρέους δίνει την αποκαίνιση και τη νύστα». Στα 145 χρόνια που μεσολάβησαν από τότε που ο σάξονας αρχιτέκτονας Ερνστ Τσίλλερ έγραψε αυτές τις γραμμές σε επιστολή του (8/8/1879) προς τον δανό συνάδελφό και εργοδότη του Θεόφιλο Χάνσεν στη Βιέννη η εμπειρία του Αυγούστου του Αθίνα παραμένει απαράλλακτη. Η αίσθηση του χρέους για τον Τσίλλερ ήταν υψηλή, από την πρώτη στιγμή που έφτασε στην Αθήνα, μόλις 24 ετών, για να αναλάβει, για λογαριασμό του Χάνσεν, τη διεύθυνση του εργοταξίου της ανέγερσης της λεγόμενης «Σιναιάς Ακαδημίας», με δαπάνη του ομογενή τραπεζίτη βαρόνου Σίμωνος Σίνα. Ο Χάνσεν σχεδιάζει το κτήριο και οργανώνει το τεχνικό υπόβαθρο της ανέγερσης του επιτρέποντας στο αρχιτεκτονικό γραφείο του στη Βιέννη για να συμμετάσχει στον σχεδιασμό του περιφημου βουλεβάρτου Ringstrasse στο ιστορικό κέντρο της Βιέννης και αναλαμβάνοντας τον σχεδιασμό του μεγάρου του Κοινοβουλίου της Βιέννης σε εκλεκτικό στυλ με ελληνικές επιρροές.

«Μια επαγγελματική πρόταση πολύ συμφέρουσα για σας»

Όταν ο διευθυντής του εργοταξίου στην Αθήνα Μπέρκχαρτ Τράμπερ τον απογοητεύει, καλεί με επιστολή (20/9/1879) τον νεαρό Ερνστ Τσίλλερ, ο οποίος είχε μολιψτευθεί στο γραφείο του, στη Βιέννη «για να συζητήσουμε μια επαγγελματική πρόταση πολύ συμφέρουσα για σας». Αυτή η επιστολή είναι η αφορμή της μετεγκατάστασης του Τσίλλερ στην Αθήνα, όπου θα διαπρέψει υπεργραφώντας ορισμένα από τα πιο εμβληματικά κτίρια της πρωτεύουσας – και όχι μόνον: το Ανάκτορο του Διόδοτου (νυν Προεδρικό Μέγαρο), το Δημοτικό Θέατρο της Αθήνας, της Πότρας, της Ζακύνθου, το Δημαρχείο της Ερμιόπολης, εκκλησίες στο Αίγιο, το Γενικό Προξενείο της Ελλάδας στη Θεσσαλονίκη (νυν Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα) και ιδιωτικές κατοικίες για την ελίτ της εποχής συγκαταλέγονται στα κτίρια που σχεδίασε, τα οποία υπολογίζεται ότι ξεπερνούν τα πεντακόσια.

Η Ζωή σε 428 επιστολές

Αυτή τη δραστηριότητα παρακολουθούμε ζωντανά μέσα από την πικνή, τακτική αλληλογραφία του με τον επόπτη του έργου της Ακαδημίας, Χάνσεν, από το 1861 που

αναλαμβάνει το παρατημένο εργοτάξιο της Ακαδημίας ως το 1890. Τις 342 επιστολές του Τσίλλερ προς τον Χάνσεν που αποκείνται στα κατάλοιπα του Θεόφιλου Χάνσεν, στη Βασιλική Βιβλιοθήκη της Δανίας στην Κοπεγχάγη και τις 86 επιστολές του Χάνσεν προς τον Τσίλλερ που σώζονται στο Κέντρο Ερευνας της Ιστορίας του Νεότερου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών, συνολικά 428 επιστολές, συγκεντρώνει, μεταφράζει στα ελληνικά και σχολιάζει η ιστορικός τέχνων **Μαρλένα Ζ. Κασιμάτη** στον τόμο Ερνστ Τσίλλερ – Θεόφιλος Χάνσεν, *Αλληλογραφία 1859-1890. Η ανέγερση της Σιναιάς Ακαδημίας και άλλες ιστορίες* (εκδ. ΜΙΕΤ, 2024).

Σε επιμέλεια της ίδιας κυκλοφορούν και οι αυτοβιογραφικές *Αναμνήσεις του Ερνστ Τσίλλερ* (εκδ. Εστία, 2021), ωστόσο ο πολυσέλιδος τόμος της *Αλληλογραφίας* προσφέρει τη δυνατότητα να παρακολουθήσουμε βήμα-βήμα τη διαμόρφωση μιας φυσιογνωμίας που άφησε διακριτή σφραγίδα στο αρχιτεκτονικό πρόσωπο της Νέας Ελλάδας. Παρότι δεν θεωρείται καινοτόμος στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό, ο Τσίλλερ αποδείχθηκε ευφυής στην προσαρμογή ρυθμών της εποχής στην κλίμακα και στο ύψος του ελληνικού περιβάλλοντος και ιδιαίτερα ρεαλιστής και αποτελεσματικός στην εκτέλεση έργων, συνδυάζοντας αναγεννησιακά με νεομαρόκ, κλασικά ελληνικά και βυζαντινά στοιχεία.

Στο εργοτάξιο της Ακαδημίας

Ο νεαρός Ερνστ, ένα από τα εννιά παιδιά εύπορης οικογένειας οικοδόμων, αρχιτεκτόνων και κατασκευαστών, με σπουδές στην Οικοδομική Σχολή της Δρέσδης, ενημερώνει για τα πάντα τον Χάνσεν και του ζητεί τη γνώμη του: Για το πώς θα συνδεθούν οι αγωγικοί απορροής της στέγης στον κεντρικό αγωγό των ομβρίων υδάτων που βρίσκονται κρυμμένοι στο ολόμαρμαρο κτίριο της Ακαδημίας, ποιες είναι οι ενδεικνυόμενες διαστάσεις των δοκών και η ποιότητα των τούβλων που θα χρησιμοποιηθούν στους δόλους, για τη διαθέσιμη πίστωση για ξυλεία και για τις διαπραγματεύσεις με τον εργολάβο Νικόλαο Κοιμήλι και με τον ηγούμενο της Μονής Πεντέλης για την τιμή του πεντελικού μαρμάρου. Εσικλείει σκέδα σε φυσική κλίμακα προκειμένου ο Χάνσεν να στείλει από τη Βιέννη υαλοπίνακες για τα παράθυρα και λάμπες για τους φανοστάτες, κεραμίδια και φύλλα χρυσού για τον διάκοσμο των παραστάδων στη μεγάλη αίθουσα της Ακαδημίας που διακοσμεί εικαστικά ο Γερμανός Χρίστιαν Γκρίπενκερλ.

Ο αναγνώστης εντυπωσιάζεται από τις λεπτομερείς, ακριβείς περιγραφές, που δημιουργούν τόσο ζωντανές εικόνες σχεδόν σαν να τις παρακολουθεί στην τηλεόραση σε ζωντανή μετάδοση. Αναγγέλλοντας την

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΤΑΛΟΓΙΑ ΧΑΝΣΕΝ, ΒΕΝΝΗ (ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΟΜΟ ΤΗΣ «ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑΣ»)

τοποθέτηση του αγάλματος του Απόλλωνα σε έναν από τους στύλους της Ακαδημίας, ο Τσίλλερ γράφει στον Χάνσεν: «Ο Απόλλων τοποθετήθηκε στο εργαστήριο πάνω στο ξύλινο βάθρο του και τη Δευτέρα θα σερβεί προσεκτικά προς τα έξω, σαν σε ελκτήριο, με τις στεφάνες του αλειμμένες με οαπούνη. Γιτσιρώντας τον πάνω σε νωπά κλαράκια κομμένα από κόκα, θα τον πάμε

μέχρι τον στύλο. Εκεί βρίσκεται το ικρίωμα των είκοσι μέτρων με τα απαραίτητα μηχανήματα: τα τέσσερα βαρούλκα και τις δύο τροχαλίες, που θα τον τραβήξουν προς τα πάνω. Το άγαλμα δεν πρέπει να χυγίζει πάνω από πέντε τόνους, αλλά για μεγαλύτερη ασφάλεια, τα οκτώ στα βαρούλκα θα εργάζονται σε δωδεκάδες. Μόλις φθάσει επάνω, το αμάξι του γεφυρογερανού θα κινήσει προς τον στύλο και το άγαλμα θα αρχίσει να κατεβαίνει αργά, μέχρι να ακουμπήσει πάνω στην επίσκεψη βάθρου του κισόνκρανου. Ελπίζω να τον ανεβάσω πριν από τις ελληνικές γιορτές» (24/12/1881).

Μεγάλο μέρος της αλληλογραφίας απασχολεί ο ιδιοφυής καλλιτέχνης Λεωνίδας Δρόσος, υπότροφος του Σίνα στην Ακαδημία Καλών Τεχνών της Δρέσδης και μετέπειτα καθηγητής του Πολυτεχνείου, ο οποίος ταλαιπωρεί τον Τσίλλερ καθυστερώντας τα προπλάσματα των αγάλματων του Πλάτωνα και του Σωκράτη για τα προπύλαια και του Απόλλωνα και της Αθηνάς για τις ιωνικές κολώνες που πλαισιώνουν το μέγαρο της Ακαδημίας. Ο Τσίλλερ πιέζει τον Δρόση με κάθε τρόπο ενώ παράλληλα επιχειρεί την αντικατάστασή του από τον

ΕΡΝΣΤ ΤΣΙΛΛΕΡ – ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΧΑΝΣΕΝ
Αλληλογραφία 1859-1890. Η ανέγερση της Σιναιάς Ακαδημίας και άλλες ιστορίες
Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια Μαρλένα Ζ. Κασιμάτη.
Εκδόσεις Μορφωτικού Ιδρυματος Εθνικής Τραπέζης, 2024, σελ. 708, τιμή 45 ευρώ

Εκδοτική οικονομία, υπαινικτικός σχολιασμός

Η Μαρλένα Κασιμάτη μεταφράζει αυτή την πλούσια, πολύχρονη, ογκώδη αλληλογραφία, μια αυθεντική μαρτυρία της εποχής, σε σύγχρονα ελληνικά που χρωματίζονται από μια πατρία ευγένειας του 19ου αιώνα και καταφέρνει να αποδώσει γλωσσικά τις δύο προσωπικότητες, του εργατικού, σεβαστικού και συγκρατημένου, αλλά και νεομαρόκ Τσίλλερ προς τον «αξιόσεβαστο κύριο Γενικό Επιθεωρητή» και την πραότητα, την ήρεμη αυτοπεποίθηση του στυβαρού αρχιτέκτονα και την ανθρώπινη ζεστασιά του Χάνσεν, που κλείνει τις επιστολές του με τον χαριετισμό «ο γερο-φίλος σας

Χάνσεν». Η μόλις τετρασελίδη εισαγωγή της ίσως αφήσει διψασμένους τους αναγνώστες που είναι συνθησμένοι σε εκτενή αφηγηματα που πλαισιώνονται και οριοθετούν την αναγνωστική πρόσληψη. Επιτυγχάνει όμως, με μια οικονομία αντίθετα του αποτελεσματικού Τσίλλερ, να δώσει το εκδοτικό πλαίσιο, τα πραγματολογικά στοιχεία και βασικούς άξονες ανάνηψης της αλληλογραφίας, η οποία είναι εξαιρετικά ζωντανή, σαφής και εύληπτη. Τις πρωτογενείς επιστολικές μαρτυρίες συνοδεύουν αναλυτικά και καταποτιστικά σχόλια. Πώς αποτιμά η επιμελήτρια συνολικά τη δραστηριότητα των δύο αρχιτεκτόνων στο έργο της ανέγερσης της Ακαδημίας αλλά και στις άλλες ιστορίες που παρουσιάζονται στον τόμο συνάγει ο αναγνώστης από το παράθεμα που υπαινικτικά έχει επιλέξει ως μέτρο στην Εισαγωγή της, από επιστολή του

BIBLIA

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΚΑΘΩΝ ΤΕΚΝΩΝ, ΚΑΤΑ ΟΡΙΑ ΧΑΝΣΕΝ, ΒΙΕΝΝΗ (ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΟΜΟ ΤΗΣ «ΑΛΗΘΟΓΡΑΦΙΑΣ»)

Ιωάννη Κόσο: «Σας στέλνει με το ίδιο ταξίδιο τις δύο προτάσεις για τα προπλάσματα του Σωκράτη και του Πλάτωνα. Πρόσθεσε και τις φωτογραφίες των προγενέστερων για να δείτε πόσο έχει βελτιωθεί η δουλειά του. Χαλάλι του φουκαρά, μακάρι να πάρει την παραγγελία για τα δύο αυτά έργα, γιατί προς το παρόν δεν έχει σχεδόν καμιά δουλειά...». Ωστόσο, οι προτάσεις δεν ικανοποιούν τον Χάνσεν.

Μαθητεία και χειραφέτηση

Ο Χάνσεν απαντά άμεσα σε όλα, καθοδηγώντας τον ήπια αλλά σταθερό σε ζητήματα οικονομικά, διαχειρίσις προσωπικού αλλά και για το αρτιότερο αποτέλεσμα στις παραμικρές εργασίες: πόση ώρα πρέπει να στεγνώνει το μίνο προτού περαστεί το χρώμα στο κικλιδίωμα του κτιρίου. Θαυμάζουμε αυτή τη σχέση μαθητείας και τη συνεργασία μεγάλης κλίμακας και διάρκειας, που εκτυλίσσεται αρωμικά δι' αλληλογραφίας, με τα περιορισμένα επικοινωνιακά μέσα της εποχής. Οχι σπάνια, ο νεαρός Τσίλλερ εκφράζει την ευγνωμοσύνη και την εμπιστοσύνη του προς τον Χάνσεν. «Σας διαβεβαιώ, κίριε φον Χάνσεν, ότι από τότε που σας γνώρισα, σας θεωρώ τον

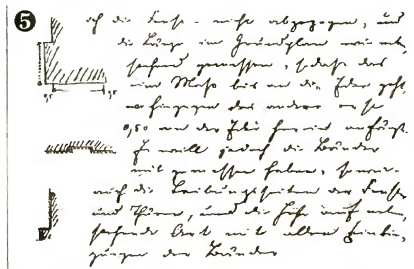
καλύτερό μου φίλο, έχοντας πλέον επαρκείς αποδείξεις της φιλίας και της έγνοιας σας για μένα. Δεν έχω κανένα μουσικό που να μη μοιράζομαι μαζί σας...» (21/6/1862) εξομολογείται στον Χάνσεν, βεβαιώνοντάς τον ότι δεν σκέπτεται τον γάμο που θα μπορούσε, εκείνη τη στιγμή, να εμποδίσει την καριέρα του. Θα παντρευτεί πολύ αργότερα, το 1876, την ελληνίδα πιανίστα Σοφία Δούδου και θα αποκτήσει μαζί της τρεις κόρες και δύο γιους.

Ο Τσίλλερ σταδιακά θα αποκτήσει ανεξάρτητη δραστηριότητα στην Αθήνα. Αναλαμβάνει, μεταξύ άλλων, τον σχεδιασμό της κατοικίας του αστρονόμου Ιούλιου Σμιτ, διευθυντή του Αστεροσκοπίου Αθηνών, και το μεγαλοπρεπές Ιλιού Μέλαθρον, την κατοικία του ανασκαφέα της Τροίας Ερρίκου Σλήμαν. Παράλληλα, αναπτύσσει επιχειρηματική δραστηριότητα στο real estate της εποχής αγοράζοντας μεγάλη έκταση στον Πειραιά όπου κατασκευάζει επιτάσεις προς πώληση και ιδρύει εταιρεία κατασκευής πλακιδίων στην Αθήνα.

Πολιτικές αναταραχές και διαπλοκή

Πέρα από τα «τεχνικά δελτία», ο Τσίλλερ πληροφορεί τον Χάνσεν για όσα συμβαίνουν στην πολιτική και οικονομική ζωή της Αθήνας. Η δολοφονική απόπειρα κατά της βασίλισσας Αμαλίας τον Σεπτέμβριο του 1861, το αντιμοναρχικό κλίμα που επικρατούσε στο στρατό την ίδια περίοδο καθώς και οι αιματηρές συγκρούσεις στο κέντρο, τα «Ιουλιανά» του 1863, επακόλουθα της εκθρόνισης του Οθωνα και της κυβερνησίας της χώρας, το Λαυρεντικό Ζήτημα, η σφαγή στο Δήλεο, το Κοπτικό Ζήτημα, όλα τα σημαντικά γεγονότα της ελληνικής επικαιρότητας μεταφέρονται συνοπτικά μιν, σαφώς δε στις επιστολές. Πολύ απασχολεί ένα επαγγελματικό ζήτημα με πολιτικές προεκτάσεις: οι ανομιές και η κατάχρηση κονδυλίων γύρω από την ανέγερση του «Μεγάρου Εκθέσεων», νυν Ζαπτείου Μεγάρου, σε αρχικά σχέδια του Φρανσουά Μπουλανζέ, το οποίο ανατίθεται τελικά στον Χάνσεν με επιβλέποντα τον Τσίλλερ. Παράλληλα, παρακολουθούμε τις επαφές και τη συνεργασία τους για την κατασκευή της Εθνικής Βιβλιοθήκης, του δεύτερου κτιρίου της «αθηναϊκής τριλογίας», που χτίζεται σε σχέδια Θεοφίλου Χάνσεν και επιβλεψη Τσίλλερ.

1. Μνημείο Θεοφίλου Χάνσεν στο πρόπυλο του Μεγάρου του Κοινοβουλίου της Βιέννης. Σχεδιασμός και εκτέλεση: Alois Koch και Chrysos Kerestis (1906). Χαρακτηριστικό το σχέδιο του Χάνσεν με τον γρύπα στο μαρμάρينو κικλιδίωμα. Ανάλογο μοτίβο έχει υλοποιηθεί στο Βαλλιάνειο κτίριο της Εθνικής Βιβλιοθήκης

ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΟΜΟ ΤΗΣ «ΑΛΗΘΟΓΡΑΦΙΑΣ»

2. Μαρμαρογλύπτης στο εργοστάσιο της Ακαδημίας καταργείται το επίκρανο του προθάλαμου με την ανάληψη Νίκη Ορθίος διακρίνεται ο Χάνσεν, καθιστός στα δεξιά του ο Τσίλλερ (αλβουμ, 1872-1873)

ΜΟΥΣΕΙΑ ΒΕΝΝΗΣ, ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗ ΣΤΟΥΧΗ

3. Ερνστ Τσίλλερ
4. Θεοφίλος Χάνσεν
5. Απόσπασμα επιστολής με ιδιόχειρα σκίτσα του Τσίλλερ προς τον Χάνσεν
6. Οι ευεργέτες της Συναίας Ακαδημίας, ο τραπεζίτης Σίμων Σίνας, βαρόνος Φον Χόντσ-Κίτς, με τη σύζυγό του Ιφιγένεια